

RECENZJE

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 36 (1)/2016, s. 159–170

*Antologia polskiej myśli politycznej
okresu dwudziestolecia międzywojennego,*
Grzegorz Radomski, Michał Strzelecki,
Witold Wojdyło, Małgorzata Zamojska,
Wydawnictwo Naukowe UMK w Toruniu,
Toruń 2015, ISBN 9788323134039, ss. 218

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2016.009>

Publikacje, których przedmiot stanowią dzieje II Rzeczypospolitej ukazują się w coraz większej ilości i większym nakładzie. Powstają kolejne monografie, syntezy oraz biografie polityków Polski okresu dwudziestolecia międzywojennego. Upadek systemu komunistycznego umożliwił podjęcie analizy badawczej wolnej od presji ideologicznej i działań cenzury, nad dziedzinami, które były we wcześniejszych latach omijane. Dotyczy to zwłaszcza dziedziny życia i myśli politycznej. Rzetelność wymaga od badacza poznania specyfiki badanego okresu – w tym przypadku stworzonym przez lata 1918–1939. Ułatwia to kontakt z materiałem źródłowym, w który wprowadza *Antologia polskiej myśli politycznej okresu dwudziestole-*

*cia międzywojennego*³⁷ – skompilowana, opracowania i opatrzona wstępem przez Grzegorza Radomskiego, Michała Strzeleckiego, Witolda Wojdyłę i Małgorzatę Zamojską.

Tytuł publikacji stanowi bezpośrednio odwołanie do okresu II Rzeczypospolitej, ale jest też formą nawiązania do innych *Antologii*, które składają się z tekstów źródłowych do rozmaitych epok historii Polski. W ich wybieraniu i opracowywaniu brała udział część badaczy recenzowanej pracy. Opublikowane zostały *Antologia polskiej myśli politycznej okresu przedrozbiorowego*³⁸, *Antologia polskiej myśli politycznej okresu rozbiorów*³⁹ oraz *Antologia współczesnej polskiej myśli politycznej*⁴⁰ – wszystkie ukazały się w Wydawnictwie Naukowym UMK w Toruniu. W rezultacie wytworzyła się niezamierzona przez opracowujących teksty źródłowe luka w historii myśli politycznej Polski z lat 1918–1989. Brak ten częściowo wypełniła recenzowana antologia z okresu dwudziestolecia międzywojennego. Czy publikacja ta stanowi zapowiedź podjęcia przez czwórkę badaczy opracowania także zbioru tekstów źródłowych z okresu Polski Ludowej?

Antologia polskiej myśli politycznej okresu dwudziestolecia międzywojennego składa się z wyselekcjonowanej publicystyki politycznej, ukazującej się w czasopiśmie lub wydanej w wersji książkowej, w latach 1918–1939. Wybrani zostali przedstawiciele rozmaitych orientacji, którzy reprezentowali różne kierunki w polskiej myśli politycznej. Kierunki te – konserwatywny, piłsudczykowski, narodowy, chadecki, ludowy, socjalistyczny oraz (potraktowany nierozdzielnie) anarchistyczny i synarchistyczny – złożyły się na siedem części. Podział jest czytelny – z powodzeniem umożliwia klasyfikację treści zawartych w zamieszczonych przekazach źródłowych. Dokonany został w oparciu o analogiczną strukturę pracy *Więcej niż niepodległość*.

³⁷ *Antologia polskiej myśli politycznej okresu dwudziestolecia międzywojennego*, zebrali, opracowali oraz wstępem opatrzyli G. Radomski, M. Strzelecki, W. Wojdyło i M. Zamojska, Toruń 2015.

³⁸ *Antologia polskiej myśli politycznej okresu przedrozbiorowego*, zebrali, opracowali oraz wstępem opatrzyli W. Wojdyło, G. Radomski, Toruń 2005.

³⁹ *Antologia polskiej myśli politycznej okresu rozbiorów*, zebrali, opracowali oraz wstępem opatrzyli M. Zamojska, W. Wojdyło, G. Radomski, Toruń 2010.

⁴⁰ *Antologia współczesnej polskiej myśli politycznej*, zebrali, opracowali oraz wstępem opatrzyli A. Meller, G. Radomski, W. Wojdyło, Toruń 2012.

*Polska myśl polityczna 1918–1939*⁴¹. Istotne jest to, że dobrano fragmenty publikacji nie tylko działaczy i ideologów z tak zwanego pierwszego szeregu, ale – w głównej mierze – mniej znanych, pozostających w cieniu. Tym samym na plan pierwszy wysuwa się dobór problemów, a nie dobór osób. *Antologię* urozmaica publikacja oficjalnych dokumentów ugrupowań politycznych, które miały charakter programowy. Wybrano *Deklarację ideowo-polityczną Obozu Zjednoczenia Narodowego*, *Deklarację ideową Młodzieży Wszechpolskiej uchwaloną na III-cim Kongresie w Warszawie w listopadzie 1925r.*, *Deklarację i program Polskiego Stronnictwa Ludowego uchwalony przez kongres delegatów PSL dnia 1 czerwca 1919 r. w Krakowie*, *Odezwę klubu parlamentarnego PSL Piast w sprawie wypełniania przez ludowców obowiązków obywatelskich*, *Program Polskiej Partii Socjalistycznej uchwalony na XVII Kongresie* oraz *Program Polskiej Partii Socjalistycznej uchwalony przez XXIV Kongres*.

We wstępie, stanowiącym wprowadzenie do problematyki zawartej w prezentowanych tekstach źródłowych, wydawcy zwracają uwagę na sposób definiowania myśli politycznej, a także na jej specyfikę w polskim wydaniu. Wstęp ten z powodzeniem służyć może osobom, które nie są historykami lub historię uczą się poznawać. W rezultacie czytelnikowi łatwiej zrozumieć istotę przełomu, jaki na polską scenę polityczną wprowadziło wybicie się na niepodległość. Bez części wprowadzającej nie każdy byłby w stanie zrozumieć czym uwarunkowane było bogactwo koncepcji i poglądów w II Rzeczypospolitej. Oczywiście jest początkowa cezura, 1918 rok – powstanie państwa polskiego. Wydarzenie to wpłynęło na przewartościowanie na polskiej scenie politycznej. Zasygnalizowanie tego we wstępie tłumaczy zauważalne w tekstach źródłowych – a przede wszystkim w realiach życia – bogactwo koncepcji i poglądów. Przed przełomem, który przyniosła I wojna światowa Polacy dążyli do uzyskania suwerenności – kosztem rozważań o charakterze ustrojowym, których rozkwit nastąpił w okresie istnienia II RP. Wątpliwości nie pozostawia cezura końcowa – 1939 rok, czyli wybuch II wojny światowej. Po kampanii polskiej z tego roku nastąpiła

⁴¹ *Więcej niż niepodległość. Polska myśl polityczna 1918–1939*, red. J. Jachymek, W. Paruch, Lublin 2011.

trwała zmiana na polskiej scenie politycznej, związana z odsunięciem od władzy piłsudczyków.

Kluczowe znaczenie w zrozumieniu problematyki zawartej w zamieszczonych w *Antologii* tekstach mają też inne wydarzenia, których występowanie zostało jedynie zasygnalizowane we wstępie. Były to ustawodawcze próby reform i dokonujące się w efekcie przemiany ustrojowe (konstytucja marcowa, nowela sierpniowa, konstytucja kwietniowa) oraz wszystkie zjawiska intensyfikujące polityczne dyskusje (zamach majowy, okres dekompozycji władzy po 1935 roku). Nie należy mieć pretensji do badaczy z Torunia o to, że w ramach wstępu nie zamieszczono streszczenia historii Polski w latach 1918–1939. Nie zmienia to tego, że lekturę *Antologii* ułatwia znajomość podstawowej faktografii z dziedziny życia i myśli politycznej II Rzeczypospolitej.

W ramach podziału publikacji na siedem nurtów obecnych na polskiej scenie politycznej dokonano zestawienia poglądów na rozmaite zagadnienia. Każdy prezentowany kierunek myśli politycznej tworzy od czterech do ośmiu dokumentów o charakterze oświadczeń programowych. W większości są to wybrane fragmenty publikacji politycznych oraz deklaracji ugrupowań politycznych. Dla przykładu, w części przeznaczony na prezentację chrześcijańskiej demokracji znalazły się *Uwagi Episkopatu Polski w przedmiocie zmian Konstytucji* oraz *List pasterski Episkopatu Polski*. W zamieszczonych tekstach źródłowych poruszone zostały ogólne zagadnienia ideowo-programowe, a także bardziej szczegółowe – dotyczące między innymi dziedziny ustrojowej, bieżącej polityki, organizacji państwa, relacji państwo-naród, stosunku do mniejszości narodowych, kwestii kobiecej i polityki gospodarczej.

Materiały źródłowe – w obrębie każdego z siedmiu kierunków – zostały ułożone chronologicznie, czyli w kolejności od najwcześniejszego do najpóźniej opublikowanego. Wyjątkiem są *Próby syntez* Ignacego Matuszewskiego – wydane dopiero w 1937 roku, ale mimo to otwierające część prezentującą myśl polityczną piłsudczyków. Z racji tego, że w ramach *Antologii* zdecydowano o przyznaniu prymatu poglądom wybranych reprezentantów polskiej sceny politycznej, a nie programowym deklaracjom stronnictw i partii, publikacja daje wyobrażenie o personalnej rywalizacji toczonyj w gronie działaczy i ideologów II RP. Wpisuje się w dyskurs prowadzony między władzą

a opozycją po 1926 roku. Struktura *Antologii* jest nie tylko formą prezentacji poszczególnych założeń ideowych, ale też dokonujących się w ich ramach kierunków ewolucji, które tworzyły wewnętrzne niespójności programowe. Dostrzeżenie tego jest konsekwencją umieszczenia tekstów źródłowych pochodzących zarówno z pierwszych lat polskiej niepodległości, jak i z okresu bezpośrednio poprzedzającego wybuch II wojny. Przyjęta konstrukcja stanowi walor poznawczy w postaci prezentacji zróżnicowanego charakteru orientacji politycznych reprezentowanych przez poszczególne organy prasowe. Dokonano tego przez przyporządkowanie tytułów prasowych do postaci, a postaci – do formacji ideowych. Stanowi to zaletę, dodatkowo widoczną w efekcie przedstawienia języka ówczesnej publicystyki. Z racji tego, że publikacje prasowe były kierowane do szerokiego grona odbiorców, są napisane językiem pozbawionym większej ilości sformułowań naukowych. Zróżnicowanie i ilość wykorzystanych organów prasowych najlepiej oddaje istotną rolę prasy w Polsce lat 1918–1939.

W szerszym ujęciu *Antologia* wprowadza w sferę kultury politycznej II Rzeczypospolitej. Pomysł wydania publikacji tego typu nie jest nowatorski – przykładem wybór tekstów *Naród, państwo, władza*⁴². Jednak autorski zabieg, polegający na dobraniu wybranych postaci i tekstów źródłowych do poszczególnych orientacji, sprawia, że praca wprowadza nową jakość wśród dotychczasowych publikacji.

Oryginalnym pomysłem jest wybranie i zamieszczenie tekstów źródłowych do badań nad orientacjami anarchizmu i synarchizmu w Polsce. W pracy ukazane zostały kierunki ideowych rozważań o programowym charakterze. Nie można mieć zastrzeżeń do braku szerszej prezentacji tła politycznego oraz motywów działań podejmowanych przez ugrupowania i ich reprezentantów. Struktura recenzowanej pracy jedynie w małym stopniu stwarza pole do obiektywnej krytyki, której mogą się podjąć specjaliści oraz znawcy życia i myśli politycznej okresu międzywojennego, w szczególności II Rzeczypospolitej. Wylacza to możliwość poddania *Antologii* ocenie stosowanej wobec monografii naukowych, syntez i biografii politycznych. G. Radomski, M. Strzelecki, W. Wojdyło i M. Zamojska zdecydowali się

⁴² *Naród, państwo, władza. Wybór tekstów z historii polskiej myśli politycznej dla studiujących prawo, nauki polityczne i historię*, red. A. Dudek, B. Szlachta, Kraków 1996.

„oddać głos” historii, czyli jej reprezentantom. Sprawia to, że ocenie i analizie powinni podlegać w głównej mierze publicyści i ugrupowania polityczne II Rzeczypospolitej, których orientacje ukazali toruńscy badacze. Wydaje się, że osiągnięcie tego rezultatu było ich główną intencją, która legła u podstaw opracowania *Antologii polskiej myśli politycznej okresu dwudziestolecia międzywojennego*. W efekcie przyjęcia tej konstrukcji pracy – z oczywistych powodów – nie występują aneksy, epilog, indeks nazwisk oraz bibliografia.

Nie ulega wątpliwości, że dobór tekstów źródłowych uwarunkowany był kryteriami poznawczymi, ale obligował badaczy do podejmowania subiektywnych decyzji. Wielu czytelników zastanowić może decyzja o umieszczeniu w *Antologii* fragmentów dwóch publikacji Romana Dmowskiego – traktujących wyłącznie o tematyce żydowskiej⁴³ – mimo tego, że w przeciwieństwie do większości pozostałych publicystów Dmowski był głównym ideologiem reprezentowanego przez siebie nurtu – narodowej demokracji.

Przyjęta struktura publikacji wymagała zdolności do ujęcia o syntetycznym charakterze. W efekcie dokonanie pewnych pominięć było nieuniknione. Świadomi są tego wydawcy, którzy we wstępie wyjaśniają, że przyjęte ramy objętościowe pracy jedynie w niewielkim stopniu pozwoliły na odwołanie się poprzez teksty źródłowe do polityki zagranicznej i kultury. Z tego powodu wykluczono programy i publicystykę przedstawicieli mniejszości narodowych zamieszkujących Rzeczpospolitą. Zdaniem toruńskich badaczy: „Pominięcia, aczkolwiek mogące budzić kontrowersje, wiązały się przede wszystkim z dążeniem do ukazania przemysłów oryginalnych i słabo znanych”. Jednak zdania mniejszości cechuje właśnie oryginalność i brak upowszechnienia. Częściowym tylko uzasadnieniem jest deklarowany przez autorów zamiar opracowania odrębnej tego rodzaju publikacji. Największym walorem antologii jest ukazanie bogactwa myśli politycznej, z natury rzeczy zróżnicowanej – o czym starano się zapomnieć w epoce rządów komunistycznych. Dominują wymienione już walory, jakie zawiera *Antologia* oraz świadomość tego, że jest to praca, która wprowadza do pro-

⁴³ R. Dmowski, *Czem są Żydzi (fragment)*, [w:] Idem, *Przewrót*, Warszawa 1934, s. 321–325; idem, *Nacjonalizm a Żydzi (fragment)*, [w:] Ibidem, s. 305–310.

blematyki życia i myśli politycznej II Rzeczypospolitej, a nie aspiruje do miana publikacji wyczerpującej zagadnienie.

Mateusz Hübner (Toruń)